

RetorikMagasinet



Bryr sig makt om kön?
Män och kvinnor i den politiska journalistiken

Hitler om propaganda
Häxdoktors egen brygd

När varumärket krockar
Handling är retorik!

Att tala är att lyssna
Intervju med Wayne Booth

Bryr sig makt om kön?

Genus i media. Christel Titti Tunebing har sett på medias framställning av fyra nya ministrar i Reinfeldts regering – alla hamnade i blåsväder på grund av obetalda tv-avgifter och svarta löner till barnvakter, men två klarade sig undan. Med berättar- och status-teorier ser vi varför det var kvinnorna som fick gå.

Av Christel Titti Tunebing

Mellan journalister och politiker råder ett ömsesidigt beroende grundat på ett gemensamt intresse. Politikerna är intresserade av att få uppmärksamhet och publicitet, medan journalisterna har intresse av att få nyheter och information.

Men ser man hur vissa av statsminister Reinfeldts regeringsmedlemmar framställdes i media några dagar under oktober månad 2006 ("Reinfeldts svarta vecka", som en tidning uttryckte det) tycker jag mig urskilja vissa skillnader mellan hur kvinnliga respektive manliga politiker framställdes och citerades.

Jag gjorde ett urval av artiklar från 7-17 oktober från olika medier för att skriva en uppsats, "Talskrivarrollen och genus", men en del av min undersökning kan vara intressant också i andra sammanhang. I denna artikel ska jag fokusera på medias bild av kvinnligt och manligt i ett urval av mitt material.

Att skapa en bild av "jag"

Vi konstruerar oss själva genom berättelser och det verkar vara vårt naturliga sätt att använda språket genom att exempelvis karakterisera avvikelser från en förväntad status kring saker inom vår mänskliga kultur. Genom berättelser skapar och återskapar vi, enligt Bruner, vårt "jag", där jaget är en produkt av vårt berättande. Media skapar *stories* dagligen och hur berättelser framställer politikernas identiteter har därmed också betydelse för hur allmänheten kan uppfatta dem.

Berättelser bjuder en konventionell visdom om 1) *vad man kan förvänta sig*, 2) *vad man kan förvänta sig gå fel*, och 3) *vad*

som kan behöva göras för att återupprätta eller handskas med situationen. Utifrån dessa tre grundelement i berättelsen tycker jag det är intressant att se exempel på hur media framställde den kvinnliga politikern Cecilia Stegö Chilós respektive den manlige politikern Tobias Billströms identitet när frågan om obetalda TV-avgifter var på tapeten. Citaten är från *Expressen*, 12 okt 2006:

Tabell A:

1) *vad man kan förvänta sig*
Stegö:

Mycket sent i tisdags kväll insåg Stegö att Dagens Nyheter upptäckt att hon inte betalat licens till SR och SVT – trots att hon som kulturminister är politiskt högsta ansvarig för public service-företagen.

Billström:

Är det okej att inte betala tv-avgift tycker du?

– Nej, alla är lika för lagen och alla är skyldiga att följa den, säger Tobias Billström.

2) *vad man kan förvänta sig gå fel*
Stegö:

I panik kontaktade hon då sin chef Reinfeldt som enligt Expressens källor blev "bestört".

Reinfeldt kände sig vilseledd, lurad

– Fredrik är fortfarande tvärförbannad, säger en av hans medarbetare.

Christel Titti Tunebing

Christel Tunebing tar för närvarande en fil mag i retorik på Södertörns högskola och lägger inom kort fram sin D-uppsats om skol-demokrati.
ct_retorikkonsult@yahoo.se



Billström:

Tobias Billström har medvetet brutit mot lagen sedan han flyttade hemifrån för tio år sedan.

3) vad som kan behöva göras för att återupprätta eller handskas med situationen

Stegö:

Under detta långa samtal övervägde Reinfeldt möjligheten att sparka henne, erfar Expressen, men beslöt slutligen att hon skulle få "en andra chans".

Stegö läste upp ett sorts uttalande från ett papper och upprepade flera gånger att hon "inte har någon förklaring" till att hon inte betalat avgiften sedan 16 år.

Billström:

*Med åren har han successivt ändrat uppfattning om SVT.
- Jag har lärt mig tycka om programmen, säger Tobias Billström.
Så varför har du inte anmält ditt tv-innehav förrän nu?
- Jag kan bara konstatera att jag behövde en spark i ryggen.*

Den kvinnliga politikern Stegö porträtteras som en person som avslöjas, som medvetet vill undanhålla betänkligheter för media och som är ansvarslös: "...insåg Stegö att Dagens Nyheter upptäckt att hon inte betalat licens till SR och SVT trots att hon som kulturminister är politiskt högsta ansvarig för public service-företagen." Vidare porträtteras hon som en ostabil person som söker stöd hos sin chef: "I panik kontakta- de hon då sin chef Reinfeldt". Slutligen framställs den kvinn-

liga politikern Stegö som *underordnad* sin chef statsminister Reinfeldt: "Under detta långa samtal övervägde Reinfeldt möjligheten att sparka henne".

Den manlige politikern Billström porträtteras som en person som är *medveten* om våra lagar: "alla är lika för lagen och alla är skyldiga att följa den". Men han porträtteras också som en person som handlat fel: "har medvetet brutit mot lagen". Slutligen porträtteras han som en person som nu vill *göra rätt för sig* men som också välkomnar medias granskning: "Så varför har du inte anmält ditt tv-innehav förrän nu? - Jag kan bara konstatera att jag behövde en spark i ryggen."

Den kvinnliga politikern Stegö porträtteras som en person som avslöjas, som medvetet vill undanhålla betänkligheter för media och som är ansvarslös

En påtaglig skillnad i hur den manlige respektive kvinnliga politikern framställs är att den kvinnliga politikern Stegö är oansvarig. Hon kan inte stå på egna ben och ta eget ansvar utan hon är i beroendeställning till sin chef som i det här fallet är en man. Kvinnan har heller inga förklaringar att komma med vilket kan uppfattas att hon är handlingsförlamad eftersom hon därmed inte verkar kunna leverera svar på frågor: "Stegö läste upp ett sorts uttalande från ett papper och upprepade flera gånger att hon "inte har någon förklaring" till att hon inte betalat avgiften sedan 16 år."

Den manlige politikern Billström däremot står på egna ben, har själv anmält TV-innehav och har också på eget bevåg ändrat inställning till public service. Mannen porträtteras därmed som ansvarstagande. Han är inte sämre än han

kan ändra sig och kan därmed uppfattas som handlingskraftig.

Svart arbetskraft

Vidare tycker jag det kan vara intressant att utifrån de tre grundelementen i berättelsen se på exempel hur media framställde den kvinnliga politikern Borelius respektive den manlige politikern Borgs identiteter när frågan om de anlitat svart arbetskraft var aktuell. Citaten är från *Expressen* 7 respektive 17 oktober 2006.

Tabell B:

1) vad man kan förvänta sig

Borelius:

En person som anlitat svart städhjälp och inte anmält detta till Skatteverket blir återbetalningsskyldig till myndigheten inom en femårsperiod

Borg:

Vi har uppfattat det som att vi följt regelverket.

2) vad man kan förvänta sig gå fel

Borelius:

*Handelsminister Maria Borelius och kulturminister Cecilia Stegö Chiló erkänner att de båda haft barnflickor som de inte har betalat arbetsgivaravgifter för.
- Jag har haft svart barnflicka under delar av 90-talet. Jag är fyrbarnsmamma och har drivit eget företag. Det hade aldrig fungerat annars, säger hon, till SvD.*

Borg:

Finansminister Anders Borg medgav i går att hans barnvakter fått betalt direkt i handen.

3) vad som kan behöva göras för att återupprätta eller handskas med situationen

Borelius:

Maria Borelius säger att hon aldrig hade haft råd att betala alla avgifter som finns. Därför betalades barnflickan svart. I dag har familjen en barnflicka på deltid som de redovisar i deklarationen.

Borg:

*Men han menar att det inte handlar om svarta löner.
- Jag tror att vi har följt reglerna,
- Följer man regelverket kan man ju inte betrakta det som svart.*

Borelius porträtteras som en person som agerat orätt: "har haft barnflickor som de inte har betalat arbetsgivaravgifter för.". Vidare porträtteras hon som en person som nu är avslöjad och därmed också lika gärna kan erkänna: "- Jag har haft svart barnflicka under delar av 90-talet", "Handelsminister Maria Borelius och kulturminister Cecilia Stegö Chiló erkänner...". När det sedan klagas att en barnflickas tjänster redovisas korrekt i deklarationen, flyttas fokus i berättelsen från Borelius person till hennes familj, vilket implicit kan tolkas som att Borelius är en person som behöver sin mans stöd för att agera korrekt: "I dag har familjen en barnflicka på deltid som de redovisar i deklarationen." Kvinnan Borelius framställs som en person som på egen hand agerar orätt - men tillsammans med sin man agerar familjen korrekt. Detta drag att identifiera kvinnans arbete med hushållet exkluderar henne implicit från offentligheten. Här framställs den kvinnliga politikern som en oansvarig person som inte kan stå på egna ben och som är i beroendeställning till sin man för att handla korrekt.

Anders Borg porträtteras som en person som tror han agerat korrekt: "Men han menar att det inte handlar om svarta löner", "- Jag tror att vi har följt reglerna". Vidare porträtteras han som en person som är öppen till media och tillgänglig med att ge fakta: "Finansminister Anders Borg medgav i går att hans barnvakter fått betalt direkt i handen". Vidare porträtteras han som en person som försöker göra rätt för sig:

Kvinnan Borelius framställs som en person som på egen hand agerar orätt - men tillsammans med sin man agerar familjen korrekt. Detta drag att identifiera kvinnans arbete med hushållet är förbundet med och kan jämföras med att exkludera henne från offentligheten.

"- Följer man regelverket kan man ju inte betrakta det som svart."

En påtaglig skillnad i hur den manlige respektive kvinnliga politikern framställs är ordvalet som ger helt olika konnotationer för läsarna. *Erkänner* gör en person som handlat fel. *Medger* gör en person som bekräftar ett uttalande.

Ovanstående två exempel (tabell A och B) kan tolkas som att kvinnliga politiker kan framställas och granskas av media och allmänhet utifrån en underställd position gentemot en man. De kvinnliga politikernas identiteter är underställda manliga identiteter och de kan inte på egen hand agera politiskt korrekt. I det ena fallet med Stegö är hon underställd den manliga chefen statsministern Reinfeldt och i det andra fallet med Borelius är hon förpassad till hushållssfären, familjen och underställd den äkta mannen.

De manliga politikernas identiteter däremot framställs som



11 oktober 2006: "Det är lika bra att jag säger det med en gång. Vill ni avsätta mig på de grunderna får ni göra det"; kulturminister Cecilia Stegö Chiló. (Foto: Sven-Erik Sjöberg/Scanpix)

självständiga, handlingskraftiga och tillgängliga till media och allmänheten. I det ena fallet med Billström framställs en vilja till förändring för att agera politiskt korrekt. I det andra fallet med Borg framställs en vilja att försöka handla politiskt korrekt.

Statusläran

Låt oss från berättelsens identitetsskapande gå ett steg vidare och se på vilka argumentationsstrategier som framkommer. Sammantaget borde det förstärka bilden av hur media framställer kvinnliga respektive manliga politiker textuellt och argumentativt.

När det uppstår kriser kan kunskap om statusläran vara en stor tillgång för politiker och rådgivare. Som Anders Borg när hans barnvakter fått betalt direkt i handen. Borg menade att det inte handlade om svarta löner: "Men vi har uppfattat det

som att vi ansträngt oss för att följa regelverket." Senare samma dag går han ut i media och gör en "pudel" eftersom han handlat fel genom att inte underrätta skattemyndigheterna: "- Det var ett misstag och är något som jag djupt beklagar, framhåller Anders Borg." I och med detta tar Borg kontroll över situationen medan han kan göra det på sina egna villkor. Han gör det enligt regelboken, backar ett par steg i statusskalan och ber allmänheten om ursäkt.

När Stegö uppmärksammades i media för att hon hade haft barnflickor hon inte betalt arbetsgivaravgifter för utmanade hon media och allmänheten med kontroversiella uttalanden ur statusläraperspektiv: "Det är lika bra att jag säger det med en gång. Vill ni avsätta mig på de grunderna får ni göra det, säger Cecilia Stegö Chiló, till SvD." Jämför man Borgs mediahantering med exempeplvis Stegös är Borgs regelboksenlig medan Stegös är katastrofal därför att den inte följer statuslärans normer.

Vilken argumentationsstrategi vi kan urskilja i ett visst uttalande är alltid beroende av vår valda utgångspunkt. Argumentationen kan enligt Janne Lindqvist endast förstås i förhållande till en specifik kontext eller bakgrund. Den ursprungligen juridiska *statuslära*s begreppsapparat är av intresse för alla dem som intresserar sig för hur språket används för att debattera, legitimeras och motivera olika former av socialt handlande.

För att analysera argumentationsstrategier med hjälp av Lindqvists modifierade statuslära måste man först fråga sig vad saken/frågan gäller.

Sedan följer fyra grundelement: 1) *bevisande*; vad som är möjligt att göra sannolikt, 2) *definierande*; hur det bör rubriceras eller definieras, 3) *kvalitativa resonemang*; 3a) *concessio*; att erkänna skulden men be om förlåtelse, 3b) *remotio criminis*; att föra över anklagelsen på någon annan, exempelvis en uppdragsgivare 3c) *relatio criminis*; att återföra skulden på den anklagade; 3d) *comparatio*; att handlingen var nödvändig för att utföra en annan hedervärd handling eller jämföra med en större handling, 4) överförande eller *procedurell argumentation*; man för över frågan till ett annat område.

Dessa fyra grundelement behandlas i nämnd ordning där strategierna blir mer riskfyllda – större risk för negativa påföljder för den anklagade – ju längre ned i uppräkningsordningen man kommer.

Syftet med termerna är att tydliggöra att statusläran kan uppfattas som analytiska kategorier snarare än fyra ”typer av försvar”. Därmed står det klart att de kan användas i betydligt fler sammanhang än endast för att analysera försvarstal (eller rättslig retorik över huvudtaget).

Observera att jag inte endast riktar in mig på framställda språkhandlingar utan också har modifierat verktyget till att se på hur texten framställer politikerna. Detta har jag gjort för att experimentera och att i möjligaste mån följa berättelsens identitetskapande bild för att se hur begreppen *statuslära* och *berättelse* kan samverka inom samma identiskt språkliga område.

Tabell C nedan visar textframställningar från tabell A i argumentationsstrategiskt tolkning:

Tabell C

Stegö:

[1; bevisande; vad som är möjligt att göra sannolikt]:

Mycket sent i tisdags kväll insåg Stegö att Dagens Nyheter upptäckt att hon inte betalat licens till SR och SVT – trots att hon som kulturminister är politiskt högsta ansvarig för public service-företagen.

[3b; remotio criminis; att föra över anklagelsen på någon annan, exempelvis en uppdragsgivare]:

*I panik kontaktade hon då sin chef Reinfeldt som enligt Expressens källor blev ”bestört”.
Reinfeldt kände sig vilseledd, lurad*

[4; överförande eller procedurell argumentation; man för över frågan till ett annat område.]

Stegö läste upp ett sorts uttalande från ett papper och upprepade flera gånger att hon ”inte har någon förklaring” till att hon inte betalat avgiften sedan 16 år.

Billström:

[2; definierande; hur det bör rubriceras eller definieras]:

*Är det okej att inte betala tv-avgift tycker du?
– Nej, alla är lika för lagen och alla är skyldiga att följa den, säger Tobias Billström.*

[1) bevisande; vad som är möjligt att göra sannolikt]:

Tobias Billström har medvetet brutit mot lagen sedan han flyttade hemifrån för tio år sedan.

[1; bevisande; vad som är möjligt att göra sannolikt]:

*Så varför har du inte anmält ditt tv-innehav förrän nu?
– Jag kan bara konstatera att jag behövde en spark i ryggen.*

Den kvinnliga politikerns text och argumentationsstrategier i tabell C framställs mestadels med element tagna långt ned på skalan i de uppräknade strategierna jämfört med den manlige politikern. Detta kan få till följd att läsarna tappar mest förtroende för den kvinnliga politikern jämfört med den manliga. Tabell D nedan visar textframställningar från tabell B argumentationsstrategiskt tolkning:

Tabell D:

Borelius:

[1; definierande; hur det bör rubriceras eller definieras]:

En person som anlitat svart städhjälp och inte anmält detta till Skatteverket blir återbetalningsskyldig till myndigheten inom en femårsperiod

Läs mer

Bruner, Jerome, 2002: *Making stories – Law, Literature, Life*, Harvard University Press

Ekström, Mats & Stig Arne Nohrstedt, 1996: *Journalistikens etiska problem*, (del II: Journalistikens praktik), Rabén Prisma

Klein, Ernst & Ulf Nilson, 1997: *Om pressen kommer – Handbok för makthavare och maktlösa*, Bonnier Alba

Lindqvist, Janne, 2005: "Vad gäller saken?", i: *Rhetorica Scandinavica* nr 33.

Tunebing, Christel Titti: "Rapport, Talskrivarrollen och genus" (här finns också exakta referencer till tidningsartiklar).

[3d; comparatio; att handlingen var nödvändig för att utföra en annan hedervärd handling eller jämföra med en större handling]:

Jag är fyrbarnsmamma och har drivit eget företag. Det hade aldrig fungerat annars, säger hon, till SvD.

[4; överförande eller procedurell argumentation; man för över frågan till ett annat område]:

Maria Borelius säger att hon aldrig hade haft råd att betala alla avgifter som finns. Därför betalades barnflickan svart.

Borg:

[1; bevisande; vad som är möjligt att göra sannolikt]:

Vi har uppfattat det som att vi följt regelverket.

[2; definierande; hur det bör rubriceras eller definieras]:

Finansminister Anders Borg medgav i går att hans barnvakter fått betalt direkt i handen.

[1; bevisande; vad som är möjligt att göra sannolikt]:

- Följer man regelverket kan man ju inte betrakta det som svart.

Den kvinnliga politikerns text och argumentationsstrategier i tabell D framställs (precis som i tabell C) mestadels med element tagna långt ned på skalan i de uppräknade strategierna jämfört med den manlige politikern.

Ständig förberedelse

Vad kan vi då lära oss av detta? För kvinnliga politiker – och inte minst deras rådgivare, talskrivare etc – tror jag det är en stor fördel att vara medveten om hur det är att leva i en patriarkal norm så att man också kan undvika att förstärka bilder av kvinnliga politiker som "det andra könet".

Det är också värt att tänka på i vilken omfattning journalister i massmedia ger utrymme för institutionaliserad intern debatt och reflexivitet. Man kan ställa sig frågan: I vilken grad är journalister medvetna om polariserande och genusinriktad journalistik och i vilken grad är de medvetna om tänkbara innebörder av olika handlingsalternativ? Ett av de största etiska problemen inom dagens nyhetsjournalistik är kanske det begränsade utrymme som ges för sådan diskussion. Enligt Ekström och Nohrstedt saknas på många redaktioner forum för en mer organiserad självkritisk diskussion kring etiska frågor; Vilket utrymme kan genusrelaterade frågor få över huvudtaget i en patriarkal norm? Många journalister är numera inte i första hand ute efter att få information, utan de vill "sätta dit" sina offer. Därför bör kanske kvinnliga politiker vara extra restriktiva med kontakter till media – vilka språkhandlingar man lämnar ut, och inte minst hur de lämnas.

När man levererar en berättelse är det därför av vikt att alla tre grundelementen noggrant utarbetade för att förebygga att de identitetsskapande språkhandlingarna som förs ut överensstämmer med handlingskraftighet, vilja till politisk korrekthet och inte minst välvillighet till att ge information till media. Det enda någorlunda sättet att undvika katastrof är ständig förberedelse. Att aldrig fatta ett viktigt beslut utan att överväga hur media kommer att reagera och framställa beslutet.

